

Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Kar

Doktori (PhD) értekezés
Tézisfüzet

**AZ EGYHÁZI BÍRÁSKODÁS ALAPVETÉSE
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZBAN**

**AZ EGYETEMES KONVENTI BÍRÓSÁG
HATÁROZATAINAK ELEMZÉSE(1908–1943)**

Készítette: **Dr. Tóth Boglárka Tímea**

Témavezető:
Dr. Antalóczy Péter

Doktori Iskola vezetője:
Dr. Balla Péter

Budapest
2023

A református egyháztörténeti kutatások során a református egyházi bíróságok működésével, anyagi és eljárásjogi szabályainak a rendszerével, ezen rendszerek vizsgálatával, tudományos munkák körében alig találkozunk. A kutatási nehézségek között meg kell említenünk, hogy nagyon kevés kutatható és feldolgozható irat áll rendelkezésre.

A Magyarországi Református Egyház Konventi Bíróságának a határozatait nem kutatták és nem dolgozták fel ezidáig, esetleg egy-egy személy, vagy egy-egy terület anyagának a feldolgozása történt meg. A bíróságok határozatainak (ítéleteinek vagy végzéseinek) vizsgálata pedig ténylegesen ritka. Viszont ezekből lehet következtetéseket levonni az elkövetők személyére, foglalkozására körülményeikre, sőt, az elkövetett cselekményekre is.

A kutatási engedélyemet a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában fellelhető konventi bírósági iratok kutatására kaptam meg. A fellelhető iratanyag elemzésekor arra kerestem a választ, hogy milyen ügyekben járt el az Egyetemes Konventi Bíróság, milyen anyagi és eljárásjogi szabályokat alkalmaztak a gyakorlatban. Eljárásjogi kérdések kapcsán elemeztem az iratokat és megállapításokat tettem illetékesség, hatáskör, eljárási rend, személyi összetétel, határozatok hozatala kapcsán. Vizsgáltam, hogy hogyan állapították meg egy adott bűncselekmény tényállását, ahhoz kapcsolódóan a jogi minősítést és hogy milyen büntetéseket szabtak ki. A témaválasztás után a peres iratok feldolgozási módszerét is meg kellett határoznom.

Szakirodalom és források:

Az Egyetemes Konventi Bíróság peres iratainak az elemzését a disszertációban megelőzi egy történeti rész. Fontosnak tartottam az egyházi bíróságok kialakulásának az előzményeit is tisztázni, így válik láthatóvá a fejlődés, amely eljuttat az Egyetemes Konventi Bíróság munkájának, bírói gyakorlatának az elemzéséhez.

Az Egyháztörténet, és ezen belül az Egyházjog kutatásával foglalkozó tudósok közül ki kell emelnünk néhány nevet, a teljesség igénye nélkül: Bartók György, Bucsay Mihály, Kónya István, Makkai László, Pokoly József, ifj. Révész Imre, Tildy Zoltán, Zoványi Jenő, Zsilinszky Mihály. Ők azok, akik egyháztörténeti kutatásaik során kiemelkedő figyelmet szenteltek az egyházjognak is. Id. Révész Imre munkásságának jelentős szerepe volt az 1881-es alkotmányozó zsinat előkészítésében. Napjaink tudományos kutatói közül Csohány Jánost és Szathmári Bélát említem, mindketten tankönyvi formában is megjelentették munkáikat.

A tudományág két legkiemelkedőbb alakja Kováts J. István és Szentpéteri Kun Béla. Mindketten a gyakorlatban is tapasztalták az Egyetemes Konventi Bíróság működését, részt vettek a bírósági eljárásokban. Munkáik disszertációmnak is az alapját képezik.

Az értekezés célja:

Legfőbb célkitűzésemnek azt tekintettem, hogy rávilágítsak arra, hogy a Magyarországi Református Egyház szervezeti rendszerében szükséges és elengedhetetlen egy olyan legfelsőbb bírói tes-

tület, melyhez a törvény által megszabott legsúlyosabb büntetések kiszabása után megnyílik a harmadfokú fellebbezési jogosultsága az érdekelt feleknek. Emberi életek, sorsok, egzisztenciák, státuszok, családi helyzetek, létbizonytalanság volt a tét. Kellett és kell egy legfelsőbb szerv, amely felülvizsgál mindent, mert történhetek eljárási hibák, kiderülhetett, hogy elfogult volt a bíróság valamely tagja, vagy az alsóbb bíróságon nem vettek figyelembe olyan tényt, körülményt, állítást, amely megváltoztathatta volna a határozatokat.

A disszertáció tartalmi felépítése, a kutatás módszere, a főbb megállapítások:

A disszertáció két fő részből áll, mely egyben a disszertáció címe is:

- Az egyházi bíraskodás alapvetése a Magyarországi Református Egyházban
- Az Egyetemes Konventi Bíróság határozatainak elemzése (1908–1943)

Az első nagyobb fejezet tárgyalja az egyházjog fogalmát, az egyházi bíraskodás alapfogalmait, jogforrási rendszerét. Majd az egyházi fegyelmezés kialakulásának folyamatát, különös tekintettel a Magyarországi Református Egyház szervezeti fejlődésére. Ezt követi az egyházalkotmányok összehasonlítása 1881-től 2000-ig.

A második nagy fejezet elemzi az Egyetemes Konventi Bíróságok határozatait. Ezen belül is az eljárásjogi kérdéseket, a jegyzőkönyvek tartalmi és formai követelményeit, a bíróság összetételét,

határozathozatal módját. A határozatok elemzése az Egyetemes Konventi Bíróság ügyeinek a csoportosításával folytatódik a jogi minősítések és a büntetések kiszabásának a tükrében.

Az egyházszervezet és az egyházi bíróságok rendszerének a vizsgálata után a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventi Bíróságának a törvényi működésének a vizsgálata következett, ezek után pedig a tárgyalta ügyek elemzése. A tárgyalta ügyek sorszámozása saját, a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában betűrendben, de számozatlanul található a peres anyag. A rendelkezésre álló okiratok tanulmányozása után adatgyűjtést végeztem, az adatokat feldolgoztam, elemeztem, rendszereztem és következtetéseket vontam le. Az adatokat táblázatba is foglaltam, melyek a disszertáció mellékletét képezik.

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventi Bírósága 1881-1964 között állt a református egyház bírósági szervezetének a csúcán. Az Egyetemes Konventi Bíróság két formában tárgyalta, mint Egyetemes Konventi Rendes Bíróság és Egyetemes Konventi Rendkívüli Bíróság. Így oszlottak meg a tárgyalta ügyek is.

Az Egyetemes Konventi Bíróság (mint Rendes és Rendkívüli Bíróság) 1908-1943 között 265 ügyet tárgyalta. Egy ügy tárgyalása során több végzést is hozhatott, ill. az eljárást végzéssel vagy ítélettel zárta le (határozattal). Az Egyetemes Konventi Bíróság végső határozata ellen fellebbezésnek nem volt helye. A pervezető végzések ellen lehetett fellebbezni.

Az Egyetemes Konventi Bíróságot az 1881. évi egyházi törvény II. fejezetének 237. §-a hozza létre. A 237. §. megállapítja, hogy a bíráskodást a következő szervezeti szinten gyakorolják az egyházi bí-

róságok: egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi és az Egyetemes Konventi Bíróság.

Az Egyetemes Konventi Bíróság rendelkezésre álló jegyzőkönyveiből az alábbiak derülnek ki:

- ki követte el a fegyelmi vétséget,
- hol követte el (szolgálat helye, egyházközség, egyházmegye, egyházkerület)
- mi volt a foglalkozása,
- Rendes vagy Rendkívüli Bírósági forma keretében járt el az Egyetemes Konventi Bíróság,
- kik voltak az Egyetemes Konventi Bíróság elnökei,
- szabályszerűek voltak-e az idézések, értesítések az Egyetemes Konventi Bíróság üléséről,
- megjelent-e valaki az érdekelt felek közül,
- az Egyetemes Konventi Bíróság tagjaival szemben állt-e fenn érdekeltség vagy elfogultság,
- megjelent-e valaki az érdekelt felek közül,
- a bíróság tagjaival szemben állt-e fenn érdekeltség vagy elfogultság,
- egyhangúlag vagy szótöbbséggel hoztak-e határozatot,
- a határozat ítélet volt vagy végzés,
- hivatkozások alsóbb bíróságok határozataira,
- az Egyetemes Konventi Bíróság határozatát,
- határozatot hoztak a perköltség viseléséről.

A disszertáció vázát a jegyzőkönyvek alkotják. Megállapításaimat az áttekinthetőség végett táblázatba foglaltam. Ugyan 265 ügyet tárgyalt a bíróság, számszakilag nem minden egyezik, hiszen egy ügyben lehetett több panaszlott, többen megjelentek az eljárás folyamán, több végzést hozott a bíróság, több tényállásban találták bűnösnek a panaszlottat.

Az Egyetemes Konventi Bíróság elé fellebbezéssel kerültek az ügyek (az alsóbb bíróságok ítélete ellen jelentettek be fellebbezést). Eljárásjogilag ez alól volt néhány kivétel. A fellebbezéseket a bíróság igen kevés esetben utasította el (46 esetre van adat). Az elutasítás hatáskör vagy illetékesség hiánya miatt történt, vagy nem az arra jogosult féltől érkezett, vagy elkésett. A fellebbezésnek szigorú alaki és anyagi követelményei voltak.

Megállapítások az Egyetemes Konventi Bíróság határozataival kapcsolatosan:

265 ügyben 324 határozat született, ebből 183 ítélet és 141 végzés. Egy adott ügyben több végzés is keletkezett, ha pedig több panaszlott ellen folyt az eljárás, több ítéletet hozhattak.

Az Egyetemes Konventi Bíróság az alsóbb bíróságok ítéletét:

- helybenhagyta: 138 esetben
- részben megváltoztatta: 36 esetben
- teljesen megváltoztatta: 48 esetben.

164 esetben határozott végzéssel. Ezek a végzések:

- fellebbezést elutasító végzések
- bíróküldés iránti kérelemmel kapcsolatos végzések
- alsóbb bíróságok ítéletének a feloldása.

Az Egyetemes Konventi Bíróság az ügyek többségében az alsóbb fokú bíróságok ítéletét helybenhagyta, 48 esetben viszont teljesen új ítéletet hozott.

Elkövetési évek kapcsán az alábbi következtetéseket vonhatjuk le: egyetlen olyan év volt, amikor az Egyetemes Konventi Bíróság nem tárgyalta fegyelmi ügyet, 1940-ben. A legtöbb bírósági tárgyalásra 1921-ben került sor, 36 ügyet tárgyalta a bíróság. Ennek az a magyarázata, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság idején több politikai bűncselekmény miatt indult eljárás lelkeszek és tanítók ellen, a harmadfokon történő elbírálásig eltelik két év, sőt, három is. Ennek a hatása érezhető 1922-ben is, amikor 18 ügyet tárgyalta az Egyetemes Konventi Bíróság. Általánosságban a legtöbb évben 1-5 ügyet tárgyalta a bíróság.

Az Egyetemes Konventi Bíróság elé 5 református egyházkerületből, azon belül 42 egyházmegyéből érkeztek fellebbezések.

- Tiszántúli Református Egyházkerület: 13 egyházmegye, 105 ügy,
- Tiszáninneni Református Egyházkerület: 6 egyházmegye, 37 ügy,
- Dunamelléki Református Egyházkerület: 8 egyházmegye, 59 ügy
- Dunántúli Református Egyházkerület: 8 egyházmegye, 31 ügy,
- Erdélyi Református Egyházkerület: 8 egyházmegye, 15 ügy.

A Tiszántúli Református Egyházkerületből érkezett a legtöbb fellebbezés, ezen belül pedig a Debreceni Református Egyházmegyéből. A Tiszántúli Református Egyházkerület területileg a legnagyobb volt.

Az Egyetemes Konventi Bíróság által tárgyalt ügyek megoszlása a panaszlottak foglalkozása szerint:

- lelkészek (püspökök és esperesek nélkül): 83 ügy
- tanítók: 92 ügy
- püspökök: 10, kérelem, (eljárás soha nem indult sem püspökök, sem egyházkerületi főgondnokok ellen, az Egyetemes Konventi Bíróság mindig elutasította az eljárás megindítását)
- esperes: 13 ügy
- egyházmegyei gondnok: 14 ügy
- teljes presbitérium elleni eljárás: 3
- gimnáziumi tanár: 19 ügy (ebből 2 gimnáziumi igazgató).

Az Egyetemes Konventi Bíróság eljárása során maga állapította meg a tényállást, az ahhoz kapcsolódó jogi minősítést és a kiszabott büntetést is. Eljárása folyamán nincs kötve az alsóbb bíróságok határozataihoz. Egyetlen esetben történt meg, hogy az alsóbb bíróságok határozataival teljesen ellentétesen felmentette a panaszlottat.

Milyen ügyek kerültek az Egyetemes Konventi Bíróság elé?

Az ügyek csoportosítása a törvényi tényállások ill. saját szempontjaim alapján történt. 265 ügyből mindösszesen 131 ügyben esik szó arról, hogy milyen cselekményt követtek el a panaszlottak. Ezen ügyeknél sem minden esetben olvasható ki az okiratokból, hogy pontosan milyen vétségek alapján marasztalták el őket és az sem derül ki minden esetben, hogy milyen büntetéseket alkalmaztak. A csoportosítás a következő:

- az egyházi hivatásukhoz méltatlan hanyag munkavégzéssel, kötelességszegéssel kapcsolatos bűncselekmények: 46,
- erkölcsi jellegű bűncselekmények: 15,
- a kettő kombinációja, azaz az egyházi hivatásukhoz méltatlan, hanyag munkavégzéssel, kötelességszegéssel kapcsolatos cselekményekhez járulva erkölcsi jellegű bűncselekmények: 17,
- politikai bűncselekmények: 25,
- világi büntetőeljárás is volt folyamatban a panaszlottak ellen, ebben az esetben egyházi fegyelmi törvénybe ütköző cselekmény miatt is elítélik: 27,
- reformátusok tömeges áttérése evangélikus hitre: 1.

Az erkölcsi jellegű bűncselekmények ritkán jelennek meg önálló elkövetési magatartásként, általában a hanyag munkavégzéssel kapcsolatos törvényi tényálláshoz kapcsolódnak.

Az adott történelmi korban kiemelkedő jelentőségűek voltak a politikai jellegű bűncselekmények. 25 politikai jellegű bűncselekményről álltak adatok rendelkezésre. Ezek a bűncselekmények több törvényi tényállást is megvalósítottak és a jogi minősítésük is komplex. Az 1933. évi VI. tc. alkalmazási időszakában nem voltak politikai bűncselekmények. Az 1907. évi V. tc. hatálya alá estek ezek az elkövetési magatartások. Minden politikai bűncselekményt a Tanácsköztársaság ideje alatt követtek el a panaszlottak.

Világi büntetőeljárással kapcsolatos cselekmények:

A vizsgált időszakban 32 esetben folyt lelkész, tanító és más egyházi hivatalos viselők ellen világi büntetőeljárás, az alábbi megoszlás szerint:

- esperes ellen: 1 esetben,
- lelkész ellen: 10 esetben,
- segédlelkész ellen: 2 esetben,
- tanító ellen: 15 esetben,
- tanítónő ellen: 2 esetben,
- főgimnáziumi tanár ellen: 1 esetben,
- gondnok ellen: 1 esetben.

Kevés esetben áll rendelkezésre dokumentum azzal kapcsolatban, hogy milyen jellegű bűncselekményeket követtek el. Amit azonban tudunk: zsarolás büntette, csalás büntette, rágalmazás vétsége, lopás vétsége, sikkasztás büntette, közokirathamisítás büntette, hűtlen kezelés, ádrágítás büntette, magánokirathamisítás vétsége, izgatás vétsége – ezek miatt indultak világi büntetőeljárások a panaszlottak ellen. Megfigyelhető azonban, hogy a világi büntetőeljárás végén hozott ítéletek tényállása nem kötötte az Egyetemes Konventi Bíróságot, saját mérlegelési jogkörébe tartozott, hogy hogyan értékeli a panaszlottaknál a világi büntetőeljárás által hozott ítéletet.

Az Egyetemes Konventi Bíróságot az 1964. évi I. tc. 1. §-a szüntette meg.

Az értekezés tárgyában megjelent publikációk:

A presbitériumok szerepe az egyházkormányzásban 1.
Református Egyház, (2002) 133-136.

A presbitériumok szerepe az egyházkormányzásban 2.
Református Egyház (2002) 164-167.

Kanonaink egyházszervezeti és egyházfegyelmi kérdései:
Bűnök és büntetések a kánonainkban, Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője (2015) 79-85.

A református egyházjog forrásai, különös tekintettel a Szentírásra, mint jogforrásra, Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője (2015) 76-79.